

Stockholm, 17 april 2018

Att:

Karin Höglund

Enhetschef Amerikaenheten, Utrikesdepartementet

Paola Albornoz

Departementssekreterare Bolivia och Colombia

Amerikaenheten, Utrikesdepartementet

Elisabeth Tamm

FMR, Utrikesdepartementet

Michael Perez

FMR, Utrikesdepartementet

Cc:

Tommy Strömberg

Sveriges ambassadör i Colombia

Annika Otterstedt

Biståndsrådgivare

Sofia Dohmen

Första sekreterare

Ref: Input till utrikesdepartementet inför Colombias universella periodiska översyn 2018

Vi, undertecknade organisationer, skriver till er för att dela våra synpunkter och förslag vad gäller frågor som Sverige skulle kunna följa upp och uppmärksamma under Colombias universella periodiska översyn (UPR) i maj 2018. FN-rådets granskning av Colombia är en bra möjlighet för Sverige att kunna betrakta om den colombianska staten vidtog åtgärder kring Sveriges rekommendationer från år 2013 eller andra frågor som är relevanta för Sveriges engagemang i fredsbyggandet för utvecklingsarbete i Colombia.

Sveriges stöd för det colombianska civilsamhället har varit centralt för deras arbete för hållbar och rättvis fred i landet och möjliggör att samhällsstrukturerna förblir starka trots den långvariga sociopolitiska konflikten i landet. Vi delar er analys om att den väpnade konflikten i Colombia har varit det största hindret för utveckling i landet och att strukturella orättvisor och ojämlikheter bör besegras för att kunna bygga en hållbar, inkluderande och rättvis fred.

Vi välkomnar de framsteg som görs i implementering av fredsavtalet med den colombianska regeringen och FARC-gerillan (FARC) och är medvetna om att övergången från konflikt till fred radar upp många utmaningar för den colombianska staten och deras institutioner som förutom att implementera fredsavtalet behöver lösa den ökande problematiken kring bristande mänsklig säkerhet, kränkningar av mänskliga rättigheter och brist på straffansvar. Vi hoppas att framgångar görs även när det gäller en förhandlad lösning av konflikten med ELN-gerillan (ELN) och anser att Sveriges medling och stöd kommer att vara avgörande för den nuvarande fredsprocessens utgång.

Med utgångspunkt i den parallellrapport som lämnades in av colombianska och av internationella europeiska organisationer vill vi lämna in nedanstående synpunkter och analyser av Colombias arbete

med rekommendationerna 2013 och en sammanfattning av de rekommendationer vi gärna ser att Sverige lyfter upp under UPR 2018 och som är relevanta för Sveriges engagemang och utvecklingssamarbete med Colombia.

Analys av uppföljningen av Sveriges rekommendationer till Colombia 2013

Sexuellt våld i konflikten

Colombia accepterade Sveriges rekommendation¹ om att vidta åtgärder för genomförande av de rekommendationer som FN:s särskilda rapportör om sexuellt våld gjorde under sitt besök till landet i maj 2012.

Samtliga väpnade aktörer i Colombia har begått sexuella övergrepp och statens säkerhetsstyrkor har anklagats för att ha begått den största andelen sexuella brott.² Flertalet lagar har under 2016 och 2017 visat sig skapa ökade hinder för offer för sexuella övergrepp att få tillgång till rättvisa.³ Vi delar analysen från Utrikesdepartementet om att det är få förövare som ställs till svars och att problemet är mycket omfattande.⁴ Straffrihet för sexuella brott, offrens rädsla för att anmäla och förövarnas brist på erkännande ökar också risken för att brotten skall upprepas.⁵

I sin rapport om Colombia belyste Utrikesdepartementet hur tusentals kvinnor och flickor varje år utsätts för sexuellt våld inom ramen för konflikten⁶ och FN:s särskilda rapportör för urfolk uppmärksammade att kvinnor och flickor från urfolken tillhör de mest utsatta grupperna.

Våld mot kvinnor fortsätter att öka både inom⁷ och utom konflikten.⁸ Den parallella rapporten från de colombianska civilsamhälleorganisationerna rapporterar att det mellan januari 2013 och juni 2017 registrerades 3 989 brott mot kvinnors sexuella integritet.⁹ Under 2016 utfördes över 120 rättsmedicinska undersökningar för misstänkta sexualbrott¹⁰ där den misstänkta förövaren tillhörde beväpnade grupper¹¹ och 86 procent utav offren var kvinnor. 44 procent av dessa fall inblandar armen och tjänstemän, 26 procent gerillamedlemmar från ELN, FARC eller EPL-gerillan och 30,1 procent paramilitärer och kriminella gäng.¹²

Ny rekommendation för UPR 2018

— Att den colombianska staten ska uppfylla de åtaganden som gjorts i fredsavtalet. Utreder och vidtar sanktionsåtgärder samt ger upprättelse till kvinnor och flickor som drabbats av konfliktrelaterat våld.

Militär rättskipning och garantier för offrens rättigheter

Sveriges rekommendation¹³ syftade till att lagstiftningen för genomförande av reformen av den militära rättskipningen skulle ta hänsyn till konfliktoffrens rättigheter och att militära straffdomstolar aldrig skulle ha befogenheter över fall om brott mot mänskliga rättigheter som exempelvis utomrättsliga avrättningar.

Utvecklingen i den frågan går motsols med de rekommendationer som gjordes år 2013. Kopplingen mellan hög straffrihet och tillämpningen av militär rättskipning för kränkningar av mänskliga rättigheter begångna av militärer är väl dokumenterad¹⁴ men trots detta fick militära domstolar år 2015 ökad kompetens när det gäller brott mot civila som begås under stridigheter.¹⁵

Utrikesdepartementets landrapport vittnar om en omfattande straffrihet i Colombia och menar att ett ineffektivt rättsväsende, bristande resurser, korruption och hot från beväpnade grupper förhindrar regeringens reformer att uppnå reellt resultat.¹⁶ Brott mot mänskliga rättigheter har idag en straffrihet på över 90 procent i landet. Sedan 2005 pågår 838 förundersökningar om utomrättsliga avrättningar

med inbladning av armen. Endast 3,22 procent förkunnade domar och 8,35 procent ledde till åtal.¹⁷ 4578 fall av påtvingade försvinnanden är rapporterade hos åklagarmyndigheten, men endast 0,99 procent ledde till att åtal väcktes och 0,42 procent förkunnade domar.¹⁸

Utomrättsliga avrättningar hör till de mest allvarliga människorättsbrotten i Colombia, där "statliga företrädare eller motsvarande godtyckligt berövar personer om livet utan rättslig prövning".¹⁹ Åklagarmyndigheten har över 4000 registrerade förundersökningar av utomrättsliga avrättningar just nu.²⁰ Utrikesdepartementet rapporterar om 800 förkunnade domar mot militärer som begått utomrättsliga avrättningar under konflikten.²¹

Fram till september 2016 har endast 180 personer dömts enligt processen för övergångsrättvisa "Justice and Peace Law".²² Detta trots att 4 408 personer ingår i dess jurisdiktion och över 30 000 paramilitärer deltog i demobiliseringen.²³ Utrikesdepartementet anger även att processen för övergångsrättvisa som inleddes i och med demobiliseringen ledde till ökad straffrihet för begångna brott²⁴

Parallellrapporten från civilsamhälleorganisationerna i samband med UPR varnar om riskerna som finns kring de bestämmelser som antogs under den normativa implementeringen av överenskommelser med FARC gällande systemet för integrerad upprättelse för konfliktoffer "SIJVRNR".²⁵ Det blir svårt att utkräva ansvar från medlemmar ur de colombianska säkerhetsstyrkorna under "Jurisdicción Especial para la Paz", för man ignorerar de internationella bestämmelserna angående vad som är känt som "befälsansvar".²⁶ Även ansvaret från tredje part som är inblandad i konflikter blir svårt att pröva juridiskt utan deras fulla och frivilliga deltagande.

Ny rekommendation för UPR 2018

- Att den colombianska staten vidtar åtgärder som möjliggör utredningen av utomrättsliga avrättningar och andra kränkningar av mänskliga rättigheter begångna av militärer.

Minska straffrihet vid sexuellt våld mot kvinnor

Colombia antog inte Sveriges rekommendation²⁷ om att vidta åtgärder för att minska straffriheten kring könsbaserat och sexuellt våld mot kvinnor. Straffrihet rådde i 82 procent av fallen mellan 2009 och 2016²⁸ och endast i 11 procent av fallen uppnåddes fällande dom mellan 2016 och 2017.

Varje 30:e minut utsätts en kvinna för sexuellt våld och varje dag utsätts 21 flickor mellan 10–14 år för sexuellt våld i Colombia.²⁹ Våld i hemmet har också visat sig öka i och med konfliktens upptrappning, vilket även bekräftas i UD:s landrapport.

Andra relevanta frågor för Sveriges engagemang i Colombia

Ökad tillgång till övergångsrättvisa och respekt för de mänskliga rättigheterna

Trots att Colombia har accepterat 33 rekommendationer gällande människorättsförsvarens situation sedan föregående UPR fortsätter läget att vara mycket kritiskt.³⁰

Utrikesdepartementet bekräftade i landrapporten om mänskliga rättigheter, demokrati och rättsstatens principer i Colombia 2015–2016 att människorättsförvarare och miljöaktivister är utsatta för hot, våld och attacker och visar att trots att regeringen och åklagarmyndigheten har vidtagit åtgärder för att minska straffriheten för brott mot människorättsförvarare har dessa haft låg effekt.³¹ Faktum är att en hög andel straffrihet för våld mot människorättsförvarare kvarstår. För hot mot MR-förvarare och miljöaktivister är straffriheten närmare 100 procent. Detta bidrar till att hoten upprepas och leder till ökad utsatthet.³²

Attacker mot människorättsförvarare har stadigt ökat, särskilt sedan fredsavtalet mellan regeringen och FARC signerades. Colombias ombudsman rapporterade att 5 fall av påtvingade försvinnanden och 33 attacker på MR-förvarare och sociala ledare dokumenterades mellan 1 januari och 1 mars 2017.³³ Ombudsmannen dokumenterade 286 mord³⁴ mellan 1 januari 2016 och 1 mars 2018.

Majoriteten av attackerna och morderna har skett på landsbygden och har i huvudsak drabbat tre grupper³⁵: (a) land- och territorieförvarare, motståndare till mega-projekt och miljöaktivister, (b) konfliktoffer och organisationer som stödjer dem³⁶ och (c) fredsbyggande aktivister och de som leder³⁷ processer för social och politisk kapacitetsstärkning.³⁸ Inom dessa kategorier ökas utsattheten av faktorer relaterade till kön och etnicitet och då särskilt för urfolk, afro-colombianer och kvinnor.

En kraftig ökning har skett av brott mot miljöaktivister³⁹, särskilt i samband med etableringen av stora utvinningsindustrier. Utrikesdepartementets rapport⁴⁰ pekade på att människorättsförvarare som arbetar inom områden rörande landrättigheter eller nyttjande av naturresurser är de mest utsatta för attackerna.⁴¹ Under 2016 dokumenterades 37 fall av mord på miljöaktivister⁴², och 26 under 2015.⁴³ Detta innebär att Colombia är det näst farligaste landet i världen för miljöaktivister.

Det är viktigt att understryka kvinnliga MR-försvarens särskilda utsatthet, i synnerhet sedan kvinnorörelser de senaste fem åren blivit mer synliga i och med sitt arbete med förhandlingarna mellan FARC och regeringen. Kvinnor har även uppnått viktig framgång i att sexuellt våld begått inom konflikten inte benådats eller ursäktats.⁴⁴ Sedan 1 december 2016 har 10 kvinnliga MR-förvarare mördats.⁴⁵ Det finns även rapporter om övervåld från poliser gentemot kvinnor och flickor.⁴⁶

Siffrorna från den icke-statliga organisationen "Somos Defensores" visar på en ökning kring 33 procent av antal mord av människorättsförvarare år 2017⁴⁷. Det verkar som att våldet fortsätter öka då 18 nya mord rapporterades bara i januari 2018.

Ny rekommendation för UPR 2018

- Att den colombianska staten bjuder in FN:s särskilda rapportör om situationen för människorättsförvarare till ett officiellt besök till landet.

Påtvingade försvinnanden

Colombia ratificerade konventionen om påtvingade försvinnanden år 2012. Påtvingade försvinnanden påverkar inte bara den direkt drabbade utan även dennes familj och omgivning. Överlag har antalet

påtvingade försvinnanden minskat de senaste åren men problemet kvarstår fortfarande i hög grad.⁴⁸ Det nationella registret för påtvingade försvinnanden dokumenterade 105 fall av påtvingade försvinnanden under 2015.⁴⁹ Nästan samtliga förundersökningar gällande påtvingade försvinnanden hos offentliga åklagare är ännu i det preliminära stadiet.⁵⁰ Definitionen av brottet påtvingade försvinnanden i den Colombianska strafflagen åtskiljer inte mellan försvinnanden orsakade av statsagenter eller individer.⁵¹

Det är särskilt oroande att attacker mot konfliktoffers anhöriga och/eller MR-försvare som undersöker eller rapporterar fall av påtvingade försvinnanden fortsätter att förekomma.⁵² Offrens- och civilsamhälleorganisationer har uttryckt oro över att sökenheten för personer som misstänks ha försvunnit är en institution som saknar autonomi och resurser.⁵³ Detta kan innebära att möjligheten att finna personer levande eller identifiera kvarlevor är begränsad.⁵⁴ Straffriheten för påtvingade försvinnanden är mycket hög vilket beror på såväl en ovilja att agera från myndigheterna som bristande resurser hos desamma.

Ny rekommendation för UPR 2018:

- Att den colombianska staten erkänner FN:s kommitté för påtvingade försvinnandens befogenhet att ta emot och behandla information som konfliktoffren eller andra aktörer lämnar in.

Stärkta förutsättningar för fredlig och demokratisk utveckling i konfliktdrabbade områden

Colombia är ett av de mest ojämlika länderna i regionen när det gäller marktillgångar. 1 procent av befolkningen äger 84 procent av territoriet och den bristande tillgången till marker är en av de underliggande orsakerna till ojämlikheten i landet. 39 procent av befolkningen på landsbygden lever i fattigdom och deras rätt till hälsa, utbildning och andra grundläggande rättigheter tillgodoses inte av den colombianska staten.

Dessvärre ökade fattigdomsnivåerna år 2016, detta efter en tidigare positiv utveckling mellan år 2002 och 2015. Afrocolombianer och urfolk tillhör de mest drabbade grupperna.

År 2013 fick Colombia flertalet rekommendationer och kommentarer om den fortsatta diskrimineringen mot ursprungsbefolkningen och mot afrocolombianerna. Colombia uppmanades att vidta åtgärder för att förbättra levnadsvillkoren för dessa grupper och vidta åtgärder för att garantera och skydda deras rättigheter.

Sveriges vill bidra till en övergång från temporärt humanitärt bistånd till hållbart utvecklingsarbete och den periodiska översynen av Colombia kan vara en möjlighet att uppmärksamma vikten att punkterna i fredsavtalet gällande de etniska minoriteternas avsnitt snarast genomförs. De etniska kapitlen av avtalet omfattar de etniska minoriteternas förslag för implementering av avtalet i deras territorier och på så sätt skulle Sverige också bidra att stärka förutsättningar för en social dialog.

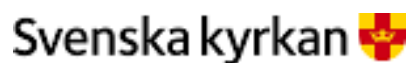
Bidra till kvinnors och flickors medverkan i fredsbyggande

Civilsamhälleorganisationer uppmärksammar i sin rapport att kvinnor endast representerade 15 procent av befattningar för uppföljning av implementering av fredsavtalet i juli 2017. Deras representation i de mekanismer som finns för övergångsrättvisa är mycket högre.

Sammanfattningsvis listas här de rekommendationer vi önskar att Sverige riktar till Colombia under UPR 2018:

1. Att den colombianska staten ska uppfylla de åtaganden som gjorts i fredsavtalet. Utreder och vidtar sanktionsåtgärder samt ger upprättelse till kvinnor och flickor som drabbats av konfliktrelaterat våld.
2. Att den colombianska staten vidtar åtgärder som möjliggör utredningen av utomrättsliga avrättningar och andra kränkningar av mänskliga rättigheter begångna av militärer.
3. Att den colombianska staten bjuder in FN:s särskilda rapportör om situationen för människorättsförsvare till ett officiellt besök till landet.
4. Att den colombianska staten erkänner FN:s kommitté för påtvingade försvinnandens befogenhet att ta emot och behandla information som konfliktoffren eller andra aktörer lämnar in.

Staten har inte helt följt rekommendationerna från UPR 2008 och 2013. Allvarliga och systematiska kränkningar av de mänskliga rättigheterna, överträdelser av internationell humanitär rätt och hög straffrihet fortsätter råda. Det är avgörande att den colombianska staten samarbetar med FN för att göra framsteg och kunna uppnå en rättvis och hållbar fred.

¹ UN's Report from the Universal Periodic Review on Colombia, Recommendation 115.1, S.14, 4 July 2013.

² According to Sisma Mujer's Bulletin 11, of the total number of expert reports on women survivors of sexual violence, with regard to the alleged perpetrators from 2007 to 2015, members of the armed forces, police, judicial police and intelligence services were the main suspects responsible for sexual violence in the context of sociopolitical violence during this period, with 36,13 percent of cases against women (353). Within this category, the police were the greatest perpetrators with the highest number of cases (61 percent, i.e. 215 cases), followed by the Military Forces (28 percent, i.e. 99 cases).

³ Colombia is yet to provide justice to the victims of sexual violence documented in the reserved annexes of Constitutional Court Orders 092 of 2008 and 09 of 2015.

⁴ Mänskliga rättigheter, demokrati och rättsstatens principer i Colombia 2015-2016, s. 13

⁵ Currently the Office of the Public Prosecutor reports a total of 52 sentences of which only 7 are related to sexual violence.

⁶ Mänskliga rättigheter, demokrati och rättsstatens principer i Colombia 2015-2016, s. 13

⁷ Corporación Humanas. Boletín: Since October 1, 2012, the month that the Negotiations Table was installed, and April 30, 2017, 48 women defenders were murdered in the country. This represents an increase between 3 percent and 6 percent, in the total number of murders of women human rights defenders in the country. The percentage women defenders murdered has increased in relation to the total.

⁸ According to figures from the National Institute of Forensic Medicine and Forensic Sciences (Instituto Nacional de Medicina Legal y Ciencias Forenses – INML-CF), the percentage of increase in domestic violence between 2013 and 2014 was 11,91 percent, while for 2015 it was 4,9 percent with respect to the previous year and 17,4 percent compared to 2013. With regards to sexual violence, with the exception of one source, the tendency to increase in recent years stands out: according to the INML-CF between 2013 and 2014, sexual violence increased 2,59 percent and in 2015, 5,06 percent with respect to the previous year and 7,79 percent with reference to the year 2013. In 2015, 20839 medical-forensic examinations were carried out for alleged acts of sexual violence. Of the total, 17723 corresponded to women, or 85,05 percent; and 3116 men, or 14,95 percent. Of the 17723 cases registered by INML-CF in 2015, 15114 correspond to girls and adolescents, that is, 85,2 percent of the total number of women attacked. Within this group, girls who are between 10 and 14 years of age are the most affected (47,31 percent), followed by those who are between 5 and 9 years old (25,74 percent). Legal Medicine and forensic science. Children and adolescents victims of violence. (access August 21, 2017) INML-CF. Niños, niñas y adolescentes víctimas de violencia. (accessed on 21 August 2017).

⁹ Registro Unico de Víctima: <http://rni.unidadvictimas.gov.co/RUV>.

¹⁰ INMLCF. Forensis 2016. Tabla 3, pág. 361.

¹¹ INMLCF. Tableros de Lesiones No Fatales de Causa Externa 2016 recibidos por la Corporación Sisma Mujer el 17 de marzo de 2017.

¹² Parallell rapport från civilsamhälle i Colombia för UPR-granskning, Mars 2018.

¹³ UN's Report from the Universal Periodic Review on Colombia, Recommendation 115.6, S.15, 4 July 2013.

¹⁴ This refers to "the investigation and prosecution of punishable conduct of the members of the Armed Forces in relation to armed conflict" [our translation]. Sentence C-084/16 of the Constitutional Court, of 24 February 2016.

¹⁵ Legislative Act 01 of 2015 (LA01) grants military courts the jurisdiction to hear cases of crimes committed outside combat and against civilians. For crimes committed by military personnel related to the conflict, IHL applies. In this regard, the Constitutional Court has stated that both IHL and HR must be applied. Law 1765 of 2015 that reforms the Military Penal Code also extends military criminal jurisdiction

¹⁶ Mänskliga rättigheter, demokrati och rättsstatens principer i Colombia 2015-2016, s. 7

¹⁷ OHCHR. Annual Report 2016. 16 March, paragraph 78.

¹⁸ Dirección de Políticas Públicas, Fiscalía General de la Nación: Respuesta a derecho de petición por Comisión Colombiana de Juristas, No de radicado 20155300038843, 11 May 2016, cited in: Mesa de Trabajo sobre Desapariciones Forzadas Coordinación Colombia – Europa – Estados Unidos: Informe Alternativo sobre la situación de las Desapariciones Forzadas en Colombia presentado ante el Comité contra la Desaparición Forzada de Naciones Unidas, September 2016.

¹⁹ Generalized formulation of the IACHR in view of the difficulty of finding a specific legal definition "Extrajudicial execution is a violation that can be consummated, in the exercise of power of the state agent's role, in isolation, with or without political motivation, or even more seriously, as an action derived from an institutional pattern". Humberto Henderson: La ejecución extrajudicial o el homicidio en las legislaciones de América Latina, Revista IIDH, Vol. 43.

²⁰ El País: Así se fabrican guerrilleros muertos, 26 March 2014.

-
- ²¹ Mänskliga rättigheter, demokrati och rättsstatens principer i Colombia 2015-2016, s. 8.
- ²² Law created to regulate the demobilization of the paramilitaries.
- ²³ The majority of people convicted have appealed, according to Amnesty International: Annual Report 2016/2017.
- ²⁴ Mänskliga rättigheter, demokrati och rättsstatens principer i Colombia 2015-2016, s. 8
- ²⁵ Sistema Integral de Verdad, Justicia, Reparación y Garantías de no Repetición. Acto Legislativo 001/2017
- ²⁶ Article 28 of the Rome Statute. Colombia is a State Party to the Rome Statute of the International Criminal Court.
- ²⁷ UN's Report from the Universal Periodic Review on Colombia, Recommendation 118.24, S.25, 4 July 2013.
- ²⁸ Corporación Sisma Mujer: Informe de Seguimiento a la implementación de la ley 1257: "Ley 1257. Ocho años en la protección integral para las mujeres víctimas de violencias, noviembre de 2016.
- ²⁹ Corporación Sisma Mujer: La erradicación de las violencias contra las mujeres: un paso definitivo hacia la paz – Informe Especial, Boletín no. 11, 25 November 2016.
- ³⁰ Coordination groups and international organisations: Informe de la situación de derechos humanos en Colombia 2013-2018. Exámen Periódico Universal Colombia 2013, October 2012.
- ³¹ Mänskliga rättigheter, demokrati och rättsstatens principer i Colombia 2015-2016, s. 5
- ³² In this context, it is important to point out the qualification of the United States Department of State regarding the clarification of the facts. In its 2016 annual report, it once again warned that Colombia has an ineffective judicial system and that many people accused of human rights abuses are "high-level state agents and former members of paramilitary groups". Bureau of Democracy, Human Rights and Labour: Country Report on Human Rights Practises for 2016: Colombia, p. 1.
- ³³ Human Rights Ombudsman (Defensoría del Pueblo): Informe Especial de Riesgo: Violencia y amenazas contra los líderes sociales y los defensores de derechos Humanos, 31 March 2017.
- ³⁴ Ombudsmanen för mänskliga rättigheter, riskrapport 010-17, 1 mars 2018
- ³⁵ Oidhaco, PBI Colombia: The situation for human rights defenders turned critical in 2016, March 2017.
- ³⁶ Particularly vulnerable are those who make requests for restitution of land usurped by paramilitary and business violence.
- ³⁷ Social, community leaders, members of the Communal Action Boards, etc.
- ³⁸ Particularly alarming is the situation of men and women belonging to the Patriotic March (Marcha Patriótica) movement: of the social leaders murdered since the announcement of the Final Agreement in November 2016, many belonged to this movement, which, moreover, since it was founded in 2012, has reported the murder of at least 140 of its members and endless threats, attacks and attempted murders.
- ³⁹ Michael Forst, UN Special Rapporteur: Antepusieron la verdad al poder y fueron asesinados y asesinadas a sangre fría, 2016.
- ⁴⁰ Utrikesdepartement: Mänskliga rättigheter, demokrati och rättsstatens principer i Colombia 2015-016.
- ⁴¹ Mänskliga rättigheter, demokrati och rättsstatens principer i Colombia 2015-2016, s. 5
- ⁴² Global Witness: Defenders of the Earth, Annual Report 2016, July 2017.
- ⁴³ Global Witness: On dangerous ground, annual report 2015, June 2016.
- ⁴⁴ Corporación Humanas and CIASE: Vivencias, aportes y reconocimiento a las mujeres en el proceso de paz en la Habana, 2017.
- ⁴⁵ Corporación Humanas. Boletín: Since October 1, 2012, the month that the Negotiations Table was installed, and April 30, 2017, 48 women defenders were murdered in the country. This represents an increase between 3 percent and 6 percent, in the total number of murders of women human rights defenders in the country. The percentage women defenders murdered has increased in relation to the total.
- ⁴⁶ Semana: Castigan la fuerza desmedida del Esmad, 10 September 2015; El Herald: Destituyen a dos agentes del Esmad por abusos a estudiantes de Las Misericodias, en Soledad, 5 September 2015.
- ⁴⁷ Somos Defensores: Piedra en el Zapato, Annual report 2017, March 2017.
- ⁴⁸ Committee on Enforced Disappearances: Concluding observations on the report presented by Colombia article 29 (1) of the Convention. Paragraph 19. October 2016.
- ⁴⁹ Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights: Annual Report on the situation of human rights in Colombia in 2015. 22 March 2016.
- ⁵⁰ Colombia-Europe-United States Coordination Group (Coordinación Colombia Europa Estados Unidos – CCEEU): Informe alterno sobre la situación de las desapariciones forzadas en Colombia presentado ante el Comité contra la Desaparición Forzada de Naciones Unidas, 8 September 2016.
- ⁵¹ Committee on Enforced Disappearances: Concluding observations on the report presented by Colombia article 29 (1) of the Convention. Paragraph 15. October 2016.

⁵² Case of the threats against Andrea Torres from the Fundación Nydia Érika Bautista. International Federation of Human Rights (FIDH). Colombia: Hostigamiento y amenazas en contra de la Señora Andrea Torres Bautista, 3 June 2015.

⁵³ United Nations Department for Development: Víctimas de Desaparición Forzada presentan document de recomendaciones en La Habana, 16 March 2016

⁵⁴ Móvice. La Unidad de Búsqueda de Personas Desaparecidas no será una Entidad de Alto Nivel como se firmó en el Acuerdo Final de Paz, 30 March 2017.